
Boltzmann's Ergodic Hypothesis

Author(s): Jan von Plato

Reviewed work(s):

Source: *Archive for History of Exact Sciences*, Vol. 42, No. 1 (1991), pp. 71-89

Published by: [Springer](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/41133898>

Accessed: 07/11/2011 02:08

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at
<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Springer is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Archive for History of Exact Sciences*.

<http://www.jstor.org>

נספח

נוסחה הערבי של תקנת טולדו ופירושה

שחזור הטקסט ותרגומו

מאת אהרן שויקה וסיימון הופקינס

תקנת טולדו בעניין ירושת הבעל את אשתו נכתבה במקורה בערבית, אך עד לאחרונה לא היו בידינו אלא נוסחים עבריים שלה. נוסחים אלו נשתמרו בשישה מקורות, המשקפים שלושה תרגומים שונים של התקנה:

- א. טור אבן העזר, ס' קיח' (להלן: ט) – 'תקנת הנישואין של קהל טולטולה'. זהו המקור היחיד ששימר את התקנה בשלמותה.
- ב. כ"י ירושלים, בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, 4^o1448, ס' שסה² (להלן: י) – 'זוה טופס עניין מענייני תקנת הנישואין'; מתחילת התקנה עד 'והזוכה במה שזכרנו מזה התיקון', סך הכל קצת פחות מחצי התקנה. נוסח זה מצורף לתביעות בן נעמן מבן אלרגאל שם. התרגום במקור זה זהה עם התרגום בט, ושינויי הנוסח ביניהם אינם חורגים משינויים רגילים בין עדי נוסח.
- ג. שו"ת הרא"ש, כלל נה, א, עמ' רכט³ (להלן: ד) – 'זוה נוסח התקנה'; מתחילת התקנה עד 'וישאר החצי השני לבעל', כשליש מהתקנה; מצורף לשאלה 'אשה שנתנה לבעלה שיקח אחרי מותה החצי שהיה ליורשיה'. מקור זה משקף תרגום שונה מזה של י וט.⁴
- ד. כ"י פריז, הספרייה הלאומית Heb 421, ס' שמח⁵ (להלן: פ) – 'זוה לשון נוסח התקנה אשר העתיקו לי בלשון הקודש'; קטע קצר מתחילת התקנה עד 'קרקע או מטלטלי וישאר לו החצי השני'; בתוך תשובת הרא"ש הראשונה לר' ישראל. מקור זה משקף תרגום שלישי של התקנה.
- ה. משפטים בודדים המצוטטים בתוך תשובת ר' יהודה בן הרא"ש, שו"ת זכרון יהודה,

- 1 לנסח הטור השתמשנו בדפוס ראשון, פיאבה די שקו רל"ה, ובכ"י ניו יורק, בית המדרש לרבנים Rab 1512 (קנ"א. לפנים Rab 1118a, אדלר 2239) וכ"י ורונה, הספרייה העירונית 6 (איטליה קפ"ו).
- 2 ראה: אורבך (לעיל, הערה 1 בגוף המאמר), עמ' 38–39. עדי נוסח נוספים למקור זה הם כ"י פריז, הספרייה הלאומית Heb 421, ס' שמח (אורבך, עמ' 68), וכ"י מילנו, אמברוזיאנה T66 Sup/1, ס' שיא, לפני אותה התשובה על תביעות בן נעמן.
- 3 עדי הנוסח למקור זה הם הדפוסים הראשונים של שו"ת הרא"ש, קושטא רע"ו וונציה שס"ב (דפוס ונציה ש"ב תלוי בדפוס קושטא), וכתב-יד של שו"ת הרא"ש המסודרים על פי כללים; רשימה שלהם נמצאת אצל אורבך (שם), עמ' 76, הערה 2. כאשר אנו מציינים מקור זה כוונתנו כמובן לנוסחו כפי שהוא משתקף בעדי הנוסח הטובים יותר, ולא דווקא כפי שהוא לפנינו בדפוס. בהערות להלן הערנו על מספר טעויות שנפלו בדפוסים ושיש לתקנן על פי שאר עדי הנוסח של ד.
- 4 אורבך (שם) הקביל בין קטעים משני הנוסחים, אבל לא דקדק לציין את כל השינויים. אברמסון הוסיף לציין שינויי נוסח בין ט לר, ראה: אברמסון (לעיל, הערה 56 בגוף המאמר), עמ' כד–כה.
- 5 וכן כ"י מילנו, אמברוזיאנה T66 Sup/1, ס' שיא. נדפס אצל: אורבך (שם), עמ' 64.

סי' נט, יא ע"א-יב ע"ב⁶ (להלן: ז). הנוסח וזה עם ט וי, חוץ ממקום אחד שבו יש כנראה דילוג מכוון.⁷

ו. צידה לדרך, מאמר שלישי, כלל שני, פרק טו, עג ע"ב (להלן: צ) – 'נשיאי טוליטולה וחכמיה וקדמוניה תקנו ביניהם תקנה גדולה וזה הכלל'; מתחילת התקנה עד 'מה שיהיה לה מסכום כתובה וישאר החצי השני ליורשים', כמעט כל התקנה. הנוסח נראה כעיבוד חופשי ('וזה הכלל'), וכנראה המחבר השתמש בספר הטור.⁸

בדיקה של נוסחי התקנה המצורפים לתשובות השונות של הרא"ש מגלה כי בניגוד למה שהיה אפשר להניח, נוסחים אלו לא צורפו לתשובות על ידי עורכי הקבצים, אלא הם חלק מקורי מהשאלה, ונשלחו לרא"ש על ידי השואלים עצמם. דבר זה מוכח מציטוטים שמצטט הרא"ש מן התקנה בתוך התשובה – ציטוטים אלה מתאימים בנוסחם לנוסח התקנה המצורף לתשובה, גם כאשר נוסח זה יחידאי. כך נוסח התקנה המצורף לתשובת הרא"ש בכלל נה, א (ד), הגורס 'לענין שיזכה הראוי ליורשה מלבד הבעל', מצוטט בנוסח זה בתשובת הרא"ש, אף שהמילים 'מלבד הבעל' נמצאות רק בד, והן חסרות אף במקור הערבי. בדומה לכך בנוסח התקנה המצורף לתשובה על התביעות (י) המילים 'מסתחקי מיראתה' מתורגמות 'הזוכה'!] בירושתה, ולא 'הראוי ליורשה' כמו בד ופ, והתרגום הנכון של מילים אלו עמד מאוחר יותר במוקד הדיון בין ר' ישראל לרא"ש.⁹ בכל אופן מסתבר שזה אכן היה הנוסח שצורף לתביעות בן נעמן, שכן הרא"ש בתשובתו שם כותב: 'והעבירו חצי נכסיה מבעלה שהוא ראוי לירש הכל ונתנום לקרוביה הזוכים בירושתה'. אבל בתשובתו בכלל נה, א, שאליה מצורף נוסח ד, הרא"ש משתמש תמיד בלשון 'ראוי ליורשה'.

לאחרונה פרסם אברמסון מתוך כ"י בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים 8°1115 את נוסחה הערבי של התקנה ופירוש שנכתב עליה מאוחר יותר, אם כי כתב היד חסר בסופו. לפרסום כתב היד צירף אברמסון תרגום לעברית.¹⁰

כתב היד פותח בהקדמה המספרת כי נוסח התקנה המובא להלן הוא שחזור שלה מהזיכרון, אחת-עשרה שנים לאחר שנתקנה, וזאת כיוון ש'חיפשנו עכשי מה שנקבע מנוסח התקנה האמורה ולא מצאנו ממנה (עותק) אחד'. לאחר הקדמה זו בא נוסח התקנה, ובסופו חוזרים אותם חכמים וכותבים:

וזה מה שהשגנו בתיקון הנזכר לתקופה הנזכרת בתאריך האמור בחרמות וכנופא רבה. והקב"ה יסייענו ליראתו ויראנו גאולתו וישועתו במהרה וכן יהיה רצון. וזה לשון התקנה האמורה. ומפני שנפלו כמה ספקות בכמה פרקים של התקנה האמורה,

6 הציטוטים נרשמו אצל אברמסון (לעיל, הערה 5 בגוף המאמר), עכ' 218–219.

7 ראה להלן, הערה 34.

8 כך יש ללמוד מהעובדה שהוא מצרף לתקנה את תשובת הרא"ש 'האלמנה שיש לה לחלוק עם היורשים' וכו' שר' יעקב בן הרא"ש סידר מיד לאחר התקנה.

9 ראה בגוף המאמר, הערה 56.

10 אברמסון (לעיל, הערה 5 בגוף המאמר), עמ' 219–224.

והיו בה חכמי ההלכה בדעות חלוקות, נראה לנו אנו החתומים מטה בזה מקהל טוליטולה וזקניה בהסכמת כל גדוליה מנכבדי הקהל הזה יצ"ו שנבאר ונפרש אותם הדברים אשר נפל בהם הספק, ושנקבע בהם מה שיתפרש אחרי כן בעזר ה' יתעלה.

מכאן ועד סוף כתב־היד שבידינו (הקטוע כאמור בסופו) בא פירוש אותם ספקות, שנכתב על ידי אותם חכמים ששחזרו את נוסח התקנה מזיכרונם אחת־עשרה שנה לאחר שנתקנה. אברמסון, שעמד בוודאי על ההבדלים הגדולים בין הנוסח המקורי של התקנה בכתב־היד לתרגומה בספר הטור, סבר כי נוסח התקנה עצמו עבר מספר גלגולים, ושכתב־היד מאפשר לנו לעקוב אחרי שני גלגוליה הראשונים (הנוסח ששוחזר מהזיכרון והפירוש עליו). נוסח ה'טור' לדעתו הוא נוסחה הסופי, כפי שהתגבש במאה הארבע־עשרה מתוך כל נוסחיה הקודמים, עם הפירושים שנלוו אליהם.¹¹ לעומת זה אנו סוברים כי אין בידינו עדות לכך שנוסח התקנה עצמו עבר שינויים או גלגולים, ונוסח התקנה כפי ששוחזר מהזיכרון באותו כינוס אחת־עשרה שנה לאחר שנתקנה הוא לדעתנו בדיוק הנוסח הערבי שעמד לפני המתרגם הקדום שתרגומו נקבע ב'טור', והוא הנוסח ששימש את שאר המתרגמים במקורות שצוינו לעיל, וכנראה לא היו בנמצא נוסחים שונים (בערבית!) של התקנה. השוואה מדוקדקת בין הנוסחים מגלה שנוסח התקנה שנמצא לפנינו ב'טור' ובשאר המקורות הוא תרגום מילולי של הנוסח הערבי בכתב־היד, אלא שהוא מדגל על קטע רצוף של כ־400 מלים. הדילוג הוא מאמצע נוסח התקנה 'ואם לא הניחה זרע ממנו' (סוף קטע 1) עד לאמצע הפירוש 'ואם לא הניחה ממנו זרע של קיימא' (תחילת קטע 4).¹² למרות הדילוג הגדול המשפט שנוצר בתפר (כפי שהוא מופיע בנוסח ה'טור') הוא תקין, וכל הטקסט נראה שלם והגיוני.

בהשערה ראשונה נדמה היה שנוסח כתב־היד שפרסם אברמסון הוא עד נאמן של נוסח התקנה המקורי עם הפירוש שנעשה עליה, וששאר הנוסחים העבריים שבידינו, כפי שנשתמרו בכל המקורות, נוצרו על ידי דילוג קדום מחמת הדומות שחל בנוסח זה. אם כך היה הדבר, היינו צריכים לומר שנוסח התקנה שעל פיו דנו בטולדו מסוף המאה השלוש־עשרה והלאה הוא נוסח שעיקרו (חוץ מהמשפט הראשון: 'כשתמות האשה תחת בעלה [...] יחלוק אותו הבעל עם אותו הזרע לחצאין בשוה') אינו נוסח התקנה אלא נוסח הפירוש של התקנה, וכן היה עלינו לומר שהוויכוח בין ר' ישראל לרא"ש על התרגום הנאות ל'מסתחקי מיראתהא' הוא למעשה על תרגום מילים מתוך הפירוש, ולא מגוף התקנה.

אלא שהשערה זו התבררה כטעות. כאמור, בדיקה קפדנית של נוסח כתב־היד מגלה שהוא משובש ודאי, ואלו התמיהות העולות ממנו:

11 כך אנו מבינים את דבריו 'חבל שלא הגיע אלינו עד עכשיו הנוסח המלא של התקנה כפי שנוסחה בסוף, אבל אף ממה שנשאר אנו רואים את הספקות שחלו בנוסח הראשון שניסחו חכמים ואת התפתחות לשונה, עד שהגיע לנוסח הסופי' (שם, עמ' 221).

12 ובמקור הערבי בכתב־היד: 'ואן למ תתרח נסל מנה (עמ' 14) [...] ואן למ תתרח מנה זרע של קיימא (עמ' 15). לצורך הדיון להלן חילקנו את כתב־היד לארבעה קטעים, ומספרנו אותם על פי סדרם בכתב־היד 1 ו־4.

- א. המשפט בתחילת קטע 2: 'וכל קיום היוצא מאשה נשואה' איננו מתחבר למה שלפניו 'ואם לא הניחה זרע ממנו'. סיום המשפט 'הרי מבצעים בכך את מלוא המתחייב על פי הדין' סתום, שהרי הדין לא התפרש, ועיקר דין התקנה באם לא הניחה האשה זרע מבעלה אינו מפורש כלל בנוסח זה. יש לשים לב גם שמשפט זה עוסק במקרה 'ונפטר הבעל בחייה' ולא במקרה שבו פותחת התקנה, שהאשה מתה בחייה בעלה.
- ב. לקראת סוף התקנה נאמר 'וכל מה שנזכר בביאור הזה ובפירוש הזה' ('פי הדה אל שרח והדה אל תביין'), והדברים מוסבים על התקנה ולא על הפירוש.¹³ אף סוף המשפט 'כל עוד שקיימת ונהוגה בינינו תקנת הנשואים האמורה לעיל' ('תקנת אל זוגיאת אל מוצופה אעלאה') אינו מתאים לתקנה עצמה.
- ג. לאחר משפט זה, המסיים לכאורה את התקנה, מופיע פתאום סעיף נוסף שכל עניינו תמוה: 'וחובה לחייב את הבעל להזכיר זאת אם היא תלך לגרשו' (תחילת קטע 3) – לחייב במה? ובכלל גירושין מאן דכר שמיה? הרי התקנה עד כאן עוסקת במות האשה או במות הבעל, ולא בגירושין.
- ד. באמצע הפירוש של התקנה, בתחילת קטע 4, בא סעיף שמקומו בתקנה עצמה: 'ואם לא הניחה ממנו זרע של קיימא כמו שהזכרנו, יהיה כל מה שביארנו מאופני עזבונה הנמצא בעין בין הבעל ובין הזכאים לירושתה זולתו'. אף ההפניות 'כמו שהזכרנו' ו'כל מה שביארנו מאופני עזבונה' סתומות.
- ה. גם הסעיף הבא בפירוש 'ואם היתה לה אז אם בין החיים', מקומו בתקנה עצמה. הרי כל התקנה לא נתקנה אלא על ידי מעשה 'שאלמנה אחת היתה עשירה ביותר והשיאה בת יחידה ונתנה לה כל ממונה ומתה לחצי שנה ויצאה נקיה מכל נכסיה'.¹⁴ לא ייתכן אם כן שדווקא סעיף זה, שבגללו נתקנה התקנה, ייעדר ממנה.

קשיים טקסטואליים ותמיהות אלו מובילים אותנו למסקנה שדווקא כתב־היד שפרסם אברמסון משובש. פתח לשחזור הנוסח המקורי נמצא במשפט הקטוע בראש קטע 3. עניינו מתברר מהסעיף האחרון של נוסח התקנה שב'טור', הפותח 'מי שהיא תובעת מבעלה לגרשה ויצאו הגירושין ממנה'. המשך הסעיף, 'וכל מה שאבד עינו בלבושה ובהשתמש בו אין על הבעל אחריותו כשתתבע היא הגירושין'. ואם תבע הוא הגירושין' עד סוף התקנה, מקביל מילולית לראש קטע 3, עד חתימת התקנה 'זהו מה שהשגנו בתיקון הנזכר'.¹⁵

הצעתנו לשחזור נוסח כתב־היד היא אם כן שהקטעים המסומנים כקטעים 2 ו 4 החליפו את מקומם, דהיינו ההמשך הרצוף של קטע 1 הוא קטע 4, בדיוק כנוסחי התקנה העבריים שבידינו. קטע 4 שבידינו אינו שלם, כיוון שכתב־היד לא נשתמר כולו. אבל אנו משערים שהוא הכיל

13 השווה ללשון הפותחת את הפירוש: 'שנבאר ונפרש אותם הדברים' ('אן נשרח ונבין').

14 תשובתו הראשונה של הרא"ש לר' ישראל.

15 אמנם לא עלה בידינו להקביל את המילים הראשונות ממש 'ילום נלום אל זוג זכרה אדא', אבל מכאן והלאה ההקבלה היא מילה במילה.

בהמשכו את המשך נוסח התקנה כפי שהיא מופיעה ב'טור', עד למשפט האחרון. למזלנו המשפט האחרון של התקנה נשתמר בקטע 3, שהוא צריך להיות המשכו הרצוף של קטע 4 (אנו כוללים בקטע 4 את המשכו המשוער שלא נשתמר בשלמות בכתב־היד, עד לסוף נוסח התקנה). קטע 3 כולל את סיום התקנה ואת התחלת הפירוש. המשך הפירוש וסופו נמצאים בקטע 2. סדר הקטעים הנכון אם כן הוא: 1, 4 (כולל המשך כתב היד שחסר), 3, 2. אחד ההסברים האפשריים להיווצרותה של 'תאונה' טקסטואלית זו (שסידרה את הקטעים בסדר 1, 2, 3, 4) הוא שקטעים 2 ו־3 היו שני עמודים של דף אחד: קטע 3 היה עמוד א, וקטע 2 עמוד ב.¹⁶ בגלל הזהות בין סוף קטע 1 לסוף קטע 3 ('יקתסמה אל זוג מע דלך אל נסל בנצפין סוא'), תחת להמשיך את קטע 1 בדף הפותח של קטע 4, ביקש הסופר להמשיך אותו במה שהוא דימה כהמשכו של קטע 3, היינו העמוד האחר של אותו דף, הוא קטע 2. לאחר מכן בא הצד השני של דף זה (קטע 3), אף שהוא היה למעשה עמוד א של הדף. המשך בכתב־היד היה על הסדר.

הצעה זו מסלקת את כל התמיהות שהעלינו למעלה. אמנם יש להעיר על שני דברים. ראשית, המילים 'אם לא הניחה [זרע] ממנו' חוזרות בסוף קטע 1 ובתחילת קטע 4. מכיוון שקטע 4 ממשיך את קטע 1, יש כאן כפילות וחזרה.¹⁷ שנית, לפי השחזור שלנו בכתב־היד מסתיים בסוף הפירוש, במשפט 'זכל מה שזוכר בביאור הזה ובפירוש הזה יהיה דין תורה ומנהג גדול ופשוט לכל ישראל בטוליטולה כל עוד שקיימת ונהוגה בינינו תקנת הנישואין האמורה לעיל'. עדיין חסרים כאן חתימה טקסטית של כתב היד וחתימות החכמים בעלי הפירוש.¹⁸ מסתבר שחלק זה (שהיינו מצפים למצוא אותו לאחר קטע 4) אבד עם המשך בכתב־היד.

משחזור זה של כתב־היד עולה שנוסח התקנה שב'טור' הוא אכן נוסח התקנה השלם והמקורי. אלא שבניגוד לנוסח התקנה גופה, שעוד באמצע המאה הארבע־עשרה אנו מוצאים את חכמי טולדו נזקקים למקורו הערבי,¹⁹ הפרוטוקול שהשתמר בכתב־היד על העתקת התקנה יחד עם פירושה שנכתב אחת־עשרה שנים לאחר שנתקנה, אבדו ולא היו לפני הרא"ש וחכמי טולדו, כמו שהתבאר בגוף המאמר.

אנו שבים ומפרסמים כאן את כתב־היד שפרסם אברמסון, על פי השחזור שהצענו, עם תרגום חדש ועם הערות משוות לתרגומים הקדומים כפי שנשתמרו במקורות השונים. לא הערנו על שינויים בין התרגומים כאשר ברור שהם מתרגמים את אותו הנוסח בערבית, אף על פי שאפשר להסיק משינויים אלו בבירור כי לפנינו תרגומים שונים של התקנה, ולא שינויי נוסח שנפלו בתרגום יחיד.²⁰ הנוסח הערבי שנשתמר בכתב־היד כולל בסך הכול כשליש מנוסח התקנה

16 קטע 3 גדול במקצת מקטע 2, אבל סך הכול אורך הטקסט בשניהם מתאים להנחה זו.

17 אמנם מכיוון שקטע 4 פתח דף חדש אין זה קושי של ממש. ייתכן שלפנינו שומר קונטרס, או שהסופר טעה וחזר על מילים אלו שנית.

18 כמו שנאמר בהקדמה לתקנה: 'שהיא נשארה כפי שהיא אצל החותמים שמוניהם למטה'.

19 כך עולה מתשובת ר' יהודה בן הרא"ש, שו"ת זכרון יהודה, ס' נט.

20 לדוגמה: 'ינתקל מנה' (תחילת קטע 4) – ט, י: 'יחזור'; ד: 'יישוב' (כך בכתב־היד ודפוסים ראשונים. לפנינו: 'יישוב'. אמנם בציטוט התקנה בתוך תשובת הרא"ש 'יישוב', כך גם בדפוס ראשון ובכ"ז קמברידג', ספריית האוניברסיטה Add. 503); פ: 'זיעתק'.

השלם, ולמען רציפות הטקסט השלמנו את החלק החסר במקור הערבי עם תרגומו לעברית כפי שהוא מופיע ב'ספר הטורים', דפוס פיאהב די שקו רל"ה.

קטע 1

[141א] נסכה תקנת קהל טליטלה

ליעלם אן תקנת אל זוגיא אל גאריה ענדנא בטליטלה אנה נצחא חסב מא ידכר חרף בחרף. כאן קד אתפק²¹ אעיין גמאע' טליטלה ואשיאכאה ואל כאצ'ה ואל עאמה' עלי אן אנפדוא מא קד עלם בעד דלך ושהר מן אל תקנה פי אל זוגיא אל כאינאת מן דלך אל תארך ובמא ינקצי פי מא יתרכה אל זוג' מן אל מאל אדא תופי פי חיוה' אל זוג'ה ופי מא תתרוכה אל זוג'ה אדא תופית פי חיוה' אל זוג'. ותקידת פי דלך פצול ומעאני כתירה ברבטאת שדידה' ובחרמות בספרי תורות למדה' מן כמסין עאם מן דלך אל תארך.

אד' להא אל אן פי הדא אל תארך אל מורך בה הדא אל מעשה נחו אל אחדי עשר עאם ובחלתנא אל אן עלי מא תקיד מן נסך אל תקנה אל מוצופה' פלם נגד מנהא ואחדה' פוגב עלינא תגדיד כתבהא ותקיד פצולהא אד' בקית עלי וצעהא ענד אל ואצעין אסמאיהם אספל וכאנהא לם תגיב נסכתהא פקידנאהא הונא וחקקנא אל אן אל נטר פיהא בחית לא יכון סבילא אלי בשר פי אל זיאדה' עליהא ולא אלי אל אנקאץ מנהא. ונחן אל דאכרון פצולהא ואל מעול אל אן עליה.

ודלך אנה מתי תופאת אל זוג'ה פי עצמה' זוג'הא ופי חיותה ותרכת מנה זרע של קיימא אבנא כאן אם אבנה' אלדי קצדנא פי זרע של קיימא אן יעיש דלך אל נסל פי חיוה' אל ואלדה' ובעד

קטע 1

נוסחת תקנת קהל טוליטולה

להוי ידוע כי תקנת הנישואים הנהוגה אצלנו בטוליטולה נוסחתה כפי שיוזכר אות באות. הסכימו עיני עדת טוליטולה וזקניה, מכובדיה והמוניה, לבצע מה שנודע אחרי כן ונתפרסם, דהיינו התקנה בנישואים הנעשים מאותו תאריך, ובמה שמתחייב במה שמשאיר הבעל מן הרכוש, אם מת בחיי האשה, ובמה שמשאירה האשה אם מתה בחיי הבעל. ונקבעו בכך פרקים ועניינים רבים באיסורים חזקים ובחרמות בספרי תורות לתקופה של חמישים שנה מאותו התאריך.

כיון שעכשיו עברו עליה לפי התאריך שבו תוארך המעשה הזה כאחת עשרה שנה, וחיפשנו עכשיו מה שנקבע מנוסח התקנה האמורה ולא מצאנו ממנה (עותק) אחד, הרי חובה עלינו לחדש כתיבתה וקביעת פרקיה כיון שהיא נשארה כפי שהיא אצל החותמים שמותיהם למטה, וכאילו לא אבדה נוסחתה, ועל כן קבענוה כאן ועיינו בה עכשיו עיון מדויק כדי שלא יהא אפשר לשום אדם להוסיף עליה ולא לגרוע ממנה. ואנחנו הם הווכרים את פרקיה והמטרה כעת אליה.²²

והוא, שכאשר מתה האשה כשהיא נשואה לבעלה ובחיוו, והניחה ממנו זרע של קיימא, יהא בן או בת, וכוונתנו בזרע של קיימא²³ שיחיה אותו זרע בחיי האם ואחר פטירתה

21 בכתב־היד: 'אצפק'.

22 כוונת הדברים: ואנו ניגשים עכשיו אל מה שהוחלט לעשות.

23 בכ"י ירושלים חסר: 'האן...' של קיימא' מחמת הדומות.

שלושים יום שלמים או יותר, הרי כל מה שיימצא מעזבונה שהם בגדי מוהרה²⁴ או עיקר נדונייתה²⁵ או קרקעות הקנויים בשמה,²⁶ יחלקום הבעל עם אותו הזרע בשני חצאים בשוה. 'ואם לא הניחה זרע ממנו'²⁷

ופאתהא תלאתין יומא כאמלה [14ב] פמא פוקה פאן גמיע מא יוגד מן תריכתהא אלתי הי תיאב שוארהא או עקר נדוניאתהא או עקאר משתרי באסמהא יקתסמה אל זוג מע דלך אל נסל בנצפין סוא. 'ואן לס תתרך נסל מנה'

קטע 4

[15ב ש' 2] ואן לס תתרך מנה זרע של קיימא כמא דכרנא פיוכן גמיע מא בינאה מן וגוה תריכתהא אל מוגד עינאה בין אל זוג ובין מסתחקי מיראתהא גירה. וינתקל מנה אל נצף אל מדכור אלדי הו וארטה באל חקיקה אלי מא יסבך פי אל סנה מן סאיר אוראתהא³⁰ לו כאן קד תופי פי חיותהא ונחסב חנידל כאנה קד תופי פי חיותהא למעני אן יסתוגב מסתחק מיראתהא נצף מא יוגד באקיא מן תריכתהא אלדי הו צמים נדוניתהא וכרגתהא עקארא כאן אם אלת ויבקי לה אל נצף אל תאני וכפנהא ודפנהא עליה אן כאן לה מאלא גיר דלך ואן לס יכן לה מאלא גירה פכרג אולא מן אל שמל אל כפן ואל דפן ותקע אל קסמה פי אל גיר כמא דכרנא.

קטע 4

ואם לא הניחה ממנו זרע של קיימא כמו שהזכרנו, יהיה כל מה שביארנו מאופני עזבונה הנמצא בעין בין הבעל ובין הזכאים לירושתה²⁸ וזולתו. ויעבור ממנו החצי הנזכר שהוא יורשו כחוק²⁹ למי שקודם לפי הדין משאר יורשיה אם היה נפטר בחייה, ונחשוב אז כאילו נפטר בחייה במובן זה שהזכאי לירושתה³¹ יהיה רשאי לחצי ממה שיימצא נותר מעזבונה שהוא עצם נדונייתה והוצאתה,³² בין שיהיה קרקעות או מטלטלין, ויישאר לו החצי השני³³ ותכריכה וקבורתה עליו אם היה לו רכוש וזולת זה, ואם לא היה לו רכוש וזולתו יוציא תחילה מן הכל התכריכין והקבורה ותהיה החלוקה בשאר, כמו שהזכרנו.

24 ט (על פי כתב־היד, אבל לפנינו 'מבגדים שלה'), י, פ, צ: 'בגדי השואר שלה', וכן נראה שהיה כזו. בד: 'בגדי נדונייתה'.

25 ט, י, ד, ז: 'או קרקע נדונייתה'. כנראה עמד לפנייהם הנוסח 'עקאר'. אבל בפ: 'עיקר נדונייתה' כלפנינו.

26 בד חסר: 'קרקעות הקנויים בשמה'. בצ נוסף כאן: 'או אלהדיאה ששלח לה הארוס'.

27 מילים אלו כפולות. ייתכן שמדובר בשומר קונטרס שחדר לפנינו.

28 ד: 'הראוי לירשה' (וכן בציטוט בתשובה עצמה); פ: 'מי שראוי לירשה'; ט, י (וכן בציטוט בתשובה עצמה), ז: 'הזוכים בירושתה'. וראה בגוף המאמר, הערה 56.

29 ט: 'שהיה לו לירש מן הדין' ודומה לזה בשאר הנוסחים, והוא הוא.

30 בכתב־היד: 'אוראתהא'.

31 ד נוסף: 'מלכד הבעל' (וכן בציטוט בתשובה עצמה).

32 'וכרגתהא'. ט, י: 'ומה שהכניסה לו בנישואיה'; פ: 'ומה שהביאה לו'. וכן יש לפרש בכוונת הדברים. וכן בנוסח זכרון יהודה, אם כי ר' יהודה בן הרא"ש מציין שם שהיו שרצו לפרש אחרת: 'ויש שרוצים לומר כרגתהא [כצ"ל תחת 'בדנתהא' בדפוס] אינו רוצה לומר רק בגדים שלובשת ויוצאה בהם. וכמה תשובות בדבר. חדא שלא ייתכן לפרש אחריו קרקע או מטלטלי, ועוד, כי לאחר מכן בתקנה אומר לשון כזה על מי שיש לה אם בחיים ולא ייתכן לפרש רק לשון שהכניסה לה האם'. כוונתו ללשון בהמשך: 'מן אכראג אל ואלדה', ראה להלן הערה 34, והדברים נכונים. אבל ד לא ידע לפרנס מילה זו, ולכן השמיט אותה ותרגם 'גוף נדונייתה בין קרקעות בין מטלטלין'.

33 עד כאן פ. ד מדלג מכאן עד 'כפי שהזכרנו'.

ואן כאנת להא חיניד ואלדה פי קיד אל חיאה ויתביין ביאן ואצח אן דלך אל מאל אלדי תרכתה כאן מן אכראג אל ואלדה ומן אעטאהא מתל אן תכון אלמנה או גרושה כאצה קד גהות בנתהא עקארא להא או תיאבא אכתסאבתהא ודכר פי אל כתובה אל מנעקדה להא מה שנתנה לה פלונית אמה או נחו היא אל מעני מן חית יתביין ביאנא כאפאי אן דלך אל עקאר כאן לל ואלדה או אן אל אסבאב נפד עטאהא מן ענדאה ותופית בעד דלך אל אבנה פי עצמה אל ווג דון זרע של קיימא כמא ביינא פינצרף נצף גמיע מא יוגד באקיא מן דלך אלי מלך אל ואלדה אלדי אעטאהא ואכראגתה ולא יחצל עליה מן לא [...]

ואם היתה לה אז אם בין החיים ויתברר בירור ודאי שאותו הרכוש שהניחה היה מהוצאת האם³⁴ וממתנתה בלבד, כגון שהיתה אלמנה או גרושה, רכוש פרטי שנתנה כנדוניה לבתה:³⁵ בצורת קרקעות משלה או בצורת בגדים שרכשה אותם, ונוכר³⁶ בכתובה שנערכה לה 'מה שנתנה פלונית אמה' או כדומה לענין זה, באופן שיתברר בירור מספיק שאותן קרקעות היו רכוש האם או שהתפצים³⁷ הם בתוקף מתנה משלה, ומתה אחר כך הבת כשהיא נשואה לבעלה בלי זרע של קיימא כמו שביארנו, הרי יעבור חצי³⁸ כל מה שיימצא נותר מכך לרשות האם שנתנה אותו והוציאה אותו³⁹ ולא יתפוס אותו מי שלא [...]

עד כאן נשתמר בכתב־היד. מהדף הבא נשתמרו רק מספר מילים מהשורות התחתונות בכל עמוד. המשך נוסח התקנה היה ככל הנראה בדפים שאבדו מסופו. כאמור למען רציפות הטקסט אנו משלימים כאן את החלקים החסרים מתוך התרגום בספר ה'טור':

[...] ולא יטרוף אותו מי שאין לו קורבה עם האם מיורשי הבת ותשאר היא זולתו⁴⁰ ויתקיים בה דברי הנביא ע"ה שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו, אלא יחזור לה החצי וישאר החצי השני לבעל.⁴¹ והתכריכין וצרכי הקבורה מכלל הממון כמו שזכרנו. זהו ענין התיקון במה שימצא שנשאר בעין ממנו⁴² האשה ברשות הבעל בין קרקע בין טילטול. ואפילו אם כבר יצא אותו קרקע בשיעבוד או בהברחה ממנו שלא בקנין האשה אין לחוש לכל מה שיעשה מזה אלא שיגמר בו זה

34 טו שאר נוסחים: 'ממה שהכניסה לה האם', וזו כוונת הדברים, ראה לעיל הערה 32. ז: 'ממה שנתנה לה האם והזכיר בכתובה' וחסר כל מה שבינתיים.

35 המשפט האחרון קשה. אברמסון משך את 'כאצה' למילה שלפניה ותרגם 'גרושה כאצה' – 'גרושה מכובדת'. בט, י 'כאצה' התפרשה במשמעותה הרגילה והנוסח שם 'אלמנה או גרושה בלבד' (ב'טור' לפנינו: 'מל בד שהכניסה כבר לבתה בנישואיה'. לשון זו אינה מתפרשת יפה, ראה בנושאי הכלים של ה'טור' שם שנתלבטו בה. אבל בכתב־היד של ה'טור': 'בלבד' כמו בעדי הנוסח של י, והמילה נמשכת אחריו). ד שוב בחר להתעלם מהמילה שלא ידע לפרנסה כאן ותרגם: 'ההישאית בתה ונתנה לה'. לדעתנו המילה 'כאצה' זה ממקומה, ויש לקרוא: 'מן אכראג אל ואלדה ומן אעטאהא כאצה מתל אן תכון אלמנה או גרושה קד גהות בנתהא'.

36 בדפוסים של שו"ת הרא"ש (ד) בטעות: 'זוכה בכתובה'. אבל בכתב־היד: 'זוכר בכתובה'.

37 כן גם בט, י ונוכח. בד: 'הבגדים'.

38 בדפוסים של שו"ת הרא"ש בטעות: 'הרי יחזיר כל מה שהוא מצוי בעין' וחסר 'חצי'. אבל בכתב־היד כלפנינו: 'הרי יחזיר חצי כל מה שהוא מצוי בעין'.

39 ט, י: 'שנתנה והכניסה לה', והוא הוא. ראה לעיל, הערות 32, 34.

40 ד: 'ולא יירשו אותה יורשי הבת ותשאר האם בלא כלום'.

41 עד כאן ד.

42 כ"י ורונה: 'ממנו'.

התיקון. זהו בקרקע ובבגדים וחפצים שיהיו נראים ונישוארים בעין אבל מה שאינו נמצא מהבגדים והחפצים והתכשיטין והזהב ונעלם עינו ונחשד הבעל שהעלים (אינו)⁴³ דין הווכה בחצי ע"פ זה התיקון ממנו שיביאנו לידי שבועה חמורה שישבע שלא הברית שום דבר מהם לאחר פטירתה ולא בחייה אלא מה שהיתה⁴⁴ במצותה וברצונה ושלא החליף ממנו שום דבר שהוא נשאר ולא יתעולל בזה שום עלילה שיתכוון בה להפקיע זכות יורשיה והווכה במה⁴⁵ שזכרנו מזה התיקון.⁴⁶ זהו במה שניתן בנישואי הבת או מה שתקנה לעצמה ובשמה מממונה אבל מה שיקנה הבעל מממונו מבגדי מלבושה ומחלי ותכשיטים שלה הוא ראוי קודם לזכות בו כשנפטרה ויקחנה כולו הוא לבדו בין שהניחה זרע ממנו בין שלא הניחה בין שיהיה לה אם או יורש או לא יהיה לה. ואין תובעין מהבעל לפרוע מה שיכתוב אותו על עצמו⁴⁷ לאשתו מנכסי נדוניא לפי שרוב בני אדם כותבים עליהם יותר ממה שהם נוטלים כוונתם דרך כבוד ואין לו עיקר. ואשר יהיה ממנו בודאי ויכתוב אותו על עצמו⁴⁸ ויזקוף לה בו ממון על עצמו בכתובה אינו חייב באחריותו כשנפטרה בעודה תחתיו אלא יתבעו ממנו⁴⁹ הנמצא מהנדוניא האמיתית קרקע יהיה או טלטול ואין לחוש למה שנכתב מזה בכתובה. וכשיפטר הבעל בעודנו נשוי עם אשתו והוציאה שטר כתובה כדין כל האלמנות אין לה ליגבות מה שיתקיים לה מסכום כתובתה אלא ממחצית מה שהניח מהנכסים קרקע או טלטול וישאר החצי משוחרר משיעבודה⁵⁰ לזוכה בירושת בעלה בין שיהיה מצוי בין שאינו מצוי, ואין לה רשות שתגבה יותר מסכום כתובתה מהחצי בלבד בין שישפיק בין שלא יספיק. זה בממונו ובקנינו, אבל ממון נדונייתא ומה שהכניסה לו או מה שנפל לה בירושה ממקרקעי לאחר נישואיה או מה שקנתה ממנו בשמה ומת בעלה יחזיר כולו בעינו לה לבדה, כי אין זה התיקון אלא במה שידוע שיהיה ממון הבעל וקנינו, והתכריכין וצרכי הקבורה יהיה מכלל ממונו, ואז תקח האשה כתובה מחצי ממונו וישאר החצי השני ליורשיו. ואם יצא באותו החצי שיהיה ליורשיו שטר שיעבוד או הברחה בקנינו שלא בקנין אשתו, יגבה אותו בעל השיעבוד ויטול השאר היורש. ואם תהיה אותו ההברחה מקודם לכן ויתקיים יוכה כ"ב בו המוציא אותו.⁵¹ ואם תהיה אותו שיעבוד או הברחה שיצא בממונו בקנינו ובקנינה יוציאו תחילה אותו שיעבוד מממונו ויפרישו אותו הקרקע המוברת מנכסיו לזוכה⁵² ומה שישאר אחרי כן תטול היא

43 'אינו' – כך בדפוס ראשון. בדפוסים לפנינו ליתא וכן ליתא בכ"י בית המדרש לרבנים בניו יורק. בכ"י ורונה: 'שהעלים עינו', וכן י.

44 כ"י ורונה: 'שהיה', וכן י.

45 כן גם י. בדפוסים לפנינו: 'כמו'.

46 עד כאן י.

47 לכאן שייכות המילים הספורות ששרדו בתחתית הדף האחרון של כתב היד: 'תתרח' [...] עלי אל זוג [...] אן יכתובה עלי', המקבילות אל 'בין שלא הניחה' [...] ואין תובעין מהבעל לפרוע מה שיכתוב על עצמו'. עמוד זה קרוע כולו ונשתמרו ממנו רק מילים ספורות משתי השורות התחתונות. אברמסון לא הזכיר שרידים אלו.

48 כן גם בכתב־היד. לפנינו: 'ויכתוב אותו על שטר'.

49 בכתב־היד: 'יתבעו ממנו חצי הנמצא'. והשווה לעיל, הערה 38.

50 בכתב־היד: 'משוחרר משועבד'. בדפוס לפנינו: 'משוחרר משיעבוד'.

51 בדפוס לפנינו נוסף 'שטר'.

52 בכתב־היד וכן לפנינו נוסף 'בו'.

ממחציתו מה שיהיה לה⁵³ מסכום כתובתה וישאר החצי השני ליורשיו. מי שהיא תובעת לבעלה לגרשה ויצאו הגירושים ממנה שאין לה מן הדין ליגבות זולתי מה שהיא טוענת ותברר מסכום נדונייתה, ולא נחוש למה שימצא כתוב ממנה בכתובה כי רוב הכתובות נוהגין בהן להוסיף על מה שיטול הבעל ולא יחוש הבעל לכתוב ולהוסיף על עצמו מה שלא קיבל לענין שתשאר נשואה עמו ולא תבקש גירושין, ובענין כזה אמרו חכמינו ז"ל כי כתב לה אדעתא למיקם קמיה אדעתא למיפק ולמיסב לא כתב לה, ויחזור אז בזה להשביעה שבועה חמורה בענין זה על סכום מה שהכניסה לו בודאי ושלא נתנה לו רשות למכור ממנו שום דבר ולא איבד עינו במה שנלבש או נתקדע ואז יפרע, וכל מה שאבד עינו בלבישה ובהשתמש בו אין על הבעל אחריותו כשתתבע היא הגירושין [...]

כאן אנו חוזרים לנוסח הערבי של התקנה כפי נשתמר בדף האחרון של כתב־היד שהסופר העתיק בטעות שלא במקומו המתאים, עם תרגומו:

קטע 3

קטע 3

[סוף 14b] וילום גלום אל זוג דכרה אדא דהבת אלי תטליקה ואמא אן הו דהב אלי תטליקהא פלא יצח [15a] לה דלך אלא באכתיארהא או בעד אנתצאפהא מן גמלה רסם כתובתהא עקר ונדוניא ותוספת ומתנה גו כתובה שא כאן לל נדוניא חקיקא או לם יכון ומן וגד פי כתובתהא דהב מטבוע ותריד הי תטליקה פתקתציה בימינהא אנה חקיקא לא תפכימא.

...ותובה לחייב את הבעל להזכיר זאת אם היא תלך לגרשו,⁵⁴ אבל אם הוא ילך לגרשה לא יתאפשר לו זה אלא ברצונה או אחר גבייתה כל זכויותיה הרשומות בכתובתה, עיקר ונדוניא ותוספת ומתנה גו כתובה,⁵⁵ בין שיהיה לנדוניא באמת או שלא. ומי שמוצאת בכתובתה זהב חתום בחותמת⁵⁶ ורוצה היא לגרשו, הרי היא תדרוש אותו בשבועתה שהוא אמיתי, ולא לשם התפארות.⁵⁷

הדא מא אלחקנא אל אן באל תקון אל מדכור לל מדה אל מדכורה פי אל תארך אל מוצוף בחרמות וכנופיא רבה וה"ב יסיענו ליראתו ויראנו גאולתו וישועתו במהרה וכן יהי רצון. הדא הו נץ אל תקנה אל מוצופה.

זהו מה שהשגנו בתיקון הנזכר לתקופה הנזכרת בתאריך האמור בחרמות וכנופיא רבה. והקב"ה יסייענו ליראתו ויראנו גאולתו וישועתו במהרה וכן יהיה רצון. זהו לשון התקנה האמורה.

ולמא וקע בעץ שכוך פי בעץ פצול אל תקנה אל מוצופה וכאנוא פיהא אל מתפקהין עלי

ומאחר שנפלו כמה ספקות בכמה פרקים של התקנה האמורה, והיו בה חכמי ההלכה בדעות

53 בכתב־היד: 'לה' וכצ"ל.

54 ט: 'אין על הבעל אחריותו כשתתבע היא הגירושין'.

55 ט בדפוסים לפנינו: 'ומתנה כתובתה'. בדפוס ראשון: 'ומתנה וכתובה'. אבל בכ"י בית המדרש לרבנים בניו יורק

כמו במקור הערבי 'ומתנה גו כתובה'.

56 ט: 'זהב מטבע'. בכ"י ורונה: 'זהב או מטבע'.

57 עד כאן ט. כאמור לפירוש על התקנה אין לנו מקורות אחרים מלבד כתב־היד.

חלוקות, נראה לנו אנו החתומים משה בזה מקהל טוליטולה וקניה בהסכמת כל גדוליה מנכבדי הקהל הזה יצ"ו שנבאר ונפרש אותם הדברים אשר נפל בהם הספק, ושנקבע בהם מה שיתפרש אחרי כן בעזר ה' יתעלה.

אם אירע שנתנה או שמכרה או העבירה או שעבדה אשה נשואה ללא קנין בעלה, או שנתנה בתורת צוואה מחמת מיתה לזולת הזרע שהוא זרע של קיימא שהניחה מבעלה, או לזכאים מירושתה וזולת בעלה אם לא הניחה זרע מבעלה, איזה דבר שיהיה מכל החצי האחד שחייבה התקנה האמורה לזרע שהניחה ממנו או לזכאים ליירשתה וזולת בעלה אם לא הניחה זרע ממנו, אין לפסוק (דין) בדבר מכל זה (לטובת) זולת יורשה שהוא הזרע אשר הניחה מבעלה אשר היא מתה בחייו או לזכאים ליירשתה וזולת בעלה. יחלק אותו הבעל עם אותו זרע בשני חצאים שווים.

קטע 2

וכל קיום היוצא מאשה נשואה בחייו בעלה ללא קנין בעלה בין במכר או במשכון או במתנה או באיזה שעבוד שיהיה, ונפטר בעלה בחייה, הרי מבצעים בכך את מלוא המתחייב על פי הדין.⁵⁸ ואם אירע שיהיה לה זרע מבעל קודם או מבעלים קודמים לבעל שהיא מתה בחייו ויהיה לה גם כן זרע מן הבעל האחרון שהיא מתה בחייו בין בן או בת, לא יהיה לאחד מזרעה שיש

מדיאהב מכתלפף טהר לנא נחן אל כאתמון אספל הדה מן גמאע'ה טליטלה ואשיאכהא בראי גמלה כבארהא מן וגוה הדה אל גמאע'ה יצ"ו אן נשרח ונבין תלך אל אמור אלתי וקע פיהא אל שך ואן נתבת פיהא מא יתפסר בעד דלך בחול אללה תעלי.

אן אתפק אן תהיב או אן תביע או אן תפות או אן תשעבד מראה' מווג'ה דון קנין ווג'הא או אן תעטי בתורת צוואה מחמת מיתה לגיר אל נסל אלדי הו זרע של קיימא אלדי תתרך מן ווג'הא או למסתחקי מיראתהא גיר ווג'הא אן⁵⁹ לם תתרך נסל מן ווג'הא אי שי כאן מן גמיע אל נצף אל ואחד אלדי אוג'בת אל תקנה אל מוצופ'ה לל נסל אלדי תתרך מנה או למסתחקי מיראתהא גיר ווג'הא אן לם תתרך נסל מנה פלא יקצי בשי מן כל דלך לגיר וארתהא אלדי הו אל נסל אלדי תתרך מן ווג'הא אלדי תתופי פי חיותה או למסתחקי [ב15] מיראתהא גיר ווג'הא. יקתסמה אל ווג' מע דלך אל נסל בנצפין סואין.

קטע 2

[4ב ש' 4] וכל תבאת ינפל מן מראת מווג'ה פי חיו'ה ווג'הא דון קנין ווג'הא שית בביע או ברהן או באהאבה או באי שעבוד כאן ויתופי ווג'הא פי חיותהא פ'כמל פי דלך מקתצי אל שרע. ואן אתפק אן יכון להא נסל מן ווג' מתקדם או מן אוואג' מתקדמין לל ווג' אלדי תתופי פי חיותה ויכון להא איצא נסל מן אל ווג' אל מתאכר אלדי תתופי פי חיותה כאן אבן או

58 בכתב־היד: 'או'.

59 סעיף זה, בניגוד לסעיפים שלפניו ואחוריו, עוסק במקרה שהבעל מת בחייו אשתו, ולא במקרה שהאישה מתה בחייו בעלה. לפרשנותו של הסעיף השווה את נוסח התקנה ב'טור' 'וכשיפטר הבעל בעודנו נשוי עם אשתו [...] ואם יצא באותו חצי שיהיה ליורשיו שטר שיעבוד או הברחה בקנינו שלא בקנין אשתו [...] ואם תהיה אותו שיעבוד או הברחה שיצא בממנו בקנינו ובקנינה' וכו'. סעיף זה משלים אם כן את הדין למקרה שאותו שעבוד היה בקנינה אך לא בקניינו, אם כי עצם הדין סתום.

לה מן הבעל הקודם או מן הבעלים הקודמים רשות ולא זכות בדבר מן החצי הנוכר.

וכאשר אירע שמתה אשה בחיי בעלה וכבר נתנה בלי רשות בעלה רכוש נתון או מכור או ממושכן או באיזה סוג שהוא בקיום בשמו עצמו ויהיה קיים אותו הרכוש בעת פטירתה בלי שבוצע בו העברה בקניין ממנה וממנו כלל, הרי אותו הרכוש יתחלק בין הבעל והזכאים לירשתה מלבד מי שאותו הרכוש קיים בשמו.

וכל מה שנוכר בביאור הזה ובפירוש הזה יהיה דין תורה ומנהג גדול ופשוט לכל ישראל בטוליטולה כל עוד שקיימת ונהוגה בינינו תקנת הנישואים האמורה לעיל.

אבנה לא יכון לאחד⁶⁰ נסלהא אלדי להא מן אל זוג אל מתקדם או מן אלאזואג אל מתקדמין חק ולא זכות פי שי מן אל נצף אל מדכור.

ומתי מא אתפק אן תתופי מראה פי חיוה זוגהא וכאן קד עטיהא ען זוגהא מעהא מלך מוהוב או מביוע או מרהון או עלי אי נוע כאן בתבאת באסמה דאתה ויכון באקיא דלך אל מלך ענד ופאתהא מן גיר אן נפד פיה תפויית בקנין מנהא ומנה שמלא פינקסם דלך אל מלך בין אל זוג ומסתחקי⁶¹ מיראתהא עמא תבת דלך אל מלך באסמה.

וגמיע מא דכר פי הדה אל שרח והדה אל תביין פיכון דין תורה ומנהג גדול ופשוט לכל ישראל בטליטלה בטול מא תכון תאבתה וגאריה ביננא תקנת אל זוגיאת אל מוצופה אעלאה.

60 בכתב־היד: 'לה אחד'.

61 בכתב־היד: 'ומסתחק' ביחיד.

